

Pavao TEKAVČIĆ (Zagreb)

ONOMASTIKA U RUMUNJSKOJ »ENCIKLOPEDIJI ROMANSKIH JEZIKA«

1. U Bukureštu je 1989. godine izašlo djelo jedinstveno u svojoj vrsti, »Enciklopedija romanskih jezika« (*Enciclopedia limbilor romanice*), plod rada cijeloga niza lingvista (s obzirom na golemu razvijenost romanske lingvistike danas ni ne može biti drukčije!), a u redakciji poznatoga rumunjskog romanista Mariusa Sale. Na nešto preko 300 stranica teksta (15—326) autori su uspjeli donijeti svu temeljnu građu vezanu za romanske idiome; a kako je knjiga tiskana sitnim slovima i vrlo gusto, u drukčijoj (i čitljivijoj!) tipografskoj opremi njezin bi opseg bio sigurno dvostruk. Sámó se po sebi razumije da se iole potpun lingvistički repertorij mora obazirati i na onomastičke elemente, pa tako i u ovoj Enciklopediji (koju ćemo odsada citirati izvornom kraticom ELIR) ima razmjerno mnogo materijala iz onomastike. Zato držimo da će jedan kratak kritički prikaz tih aspekata romanske lingvistike u ELIR zanimati čitatelje našega časopisa, to prije što ELIR više puta dodiruje i naše područje.

2. Prije no što izložimo onomastičku građu predstaviti ćemo ELIR u glavnim crtama (za potpuniji prikaz upućujemo na našu recenziju u »*Révue de Linguistique Romane*« 54, str. 529—538). Iako, po riječima autorâ, ELIR nije rječnik, građa je poredana abecednim redom. Sadržana je u 947 natuknica vrlo različita opsega: neke natuknice samo upućuju na druge, neke su posve kratke a druge opet vrlo opširne pa su prave male monografije (npr. natuknice o rumunjskom, francuskom, latinskom, pa o nekim općelingvističkim pitanjima itd.). Valja istaći da su i neke onomastičke teme obrađene razmjerno opširno, u usporedbi s određenim drugim temama možda i malo preopširno. Cilj je autorâ bio da u obliku abecednog rječnika namijenjenog najširim slojevima dadu temeljne informacije o podrijetlu, razvoju i strukturi romanskih jezika (str. 5; odsada bez str.). Obrađeno je sve ono što će s jedne strane pružiti cjelovitu sliku svakoga romanskog idioma, a s druge strane osvijetliti općeromanska pitanja (6), pa su u knjizi obrađeni ne samo striktno romanistički pojmovi, nego i latinski jezik, općelingvistička pitanja (glavni procesi, pojave itd.). Kako autori kažu, struktura je djela »piramidalna« (navodnici naši): pojedini se glavni romanski jezici opisuju

polazeći od zajedničkoga prajezika, latinskoga; skupine dijalekata ilustriraju se u odnosu na jezike, dijalekti u odnosu na skupine a pod-dijalekti u odnosu na dijalekte (7). Perspektiva je cijeloga djela općeromanska i ogleđa se kako u opisu pojedinih idioma tako i u obradi općelingvističkih pitanja. I ta su pitanja ilustrirana romanskim materijalom, pa je to glavna originalna značajka ELIR-a (8).

To su osnovne karakteristike toga djela, za koje su se autori služili svim priručnicima romanske lingvistike i brojnim drugim radovima. Najvažniji su navedeni u popisu literature (327-335), koji sadrži nešto manje od 500 naslova.

3. Evo popisa natuknica koje nas zanimaju (s izvornim naslovima i stranicama u zagradama):

- 1) antroponimi (antroponime; 28—30),
- 2) horonimi (coronime; 83),
- 3) deonimi (deonime; 97),
- 4) hagiotoponimi (hagiotoponime; 143),
- 5) hidronimi (hidronime; 144),
- 6) hipokoristici (hipocoristice; 144—145),
- 7) matronimici (matronimic, sing.; 193),
- 8) krsna imena (nume de botez; 212—213),
- 9) prezimena (nume de familie; 213—215),
- 10) gentilicij (nume gentilic; 216),
- 11) ojkonimi (oiconime; 223—224),
- 12) oronimi (oronime; 226),
- 13) patronimici (patronimic, sing.; 232—233),
- 14) vlastita imena (prenume; 252—253),
- 15) pseudonim (pseudonim; 258—259),
- 16) nadimak (poreclă; 245; supranume; 298—300),
- 17) toponomastička tautologija (tautologie toponimică; 302—303),
- 18) toponimi (toponime; 309—310),
- 19) višestruki toponimi (toponime multiple; 310).

Sve su onomastičke natuknice (kao i druge u toj Enciklopediji) povezane međusobnim uputama (cross references), jer se neke teme dodiruju u dvjema ili više njih.

4. U ovom paragrafu iznijet ćemo ono što nam izgleda najvažnije u svakoj od navedenih natuknica; nakon toga rezimirat ćemo neke postavke, metode i rezultate (§ 5), a na kraju dodat ćemo i kritičke primjedbe (§ 6).

4.1 Antroponimi, ističe ELIR, više ovise o kulturnom ponašanju pojedinca i generacijâ nego išta drugo u jeziku i nisu onako stabilni kao npr. toponimi. U rimskom su društvu imena najprije bila jednočlana, zatim dodatkom gentilicija dvočlana i napokon dodatkom prezimena tročlana (*Caius Iulius Caesar*). Ova posljednja struktura ustaljena je u Sulino doba ali samo za slobodne rimske građane, dok su plebejci i dalje nosili dvočlana a robovi jednočlana imena. U rimskoj je antroponimiji znatan etrurski ele-

ment, kasnije i kršćanske tvorbe, a u srednjem vijeku (od 9. st. dalje) nameću se nadimci, iz kojih se razvijaju prezimena, dakle i današnja dvočlana struktura. U zapadnoromanskim je jezicima u srednjem vijeku važna germanska komponenta, u rumunjskom pak dakako slavenska (ovdje je crkvenoslavenski imao istu važnost kao latinski na Zapadu). Na kraju se dodaje da se ženska imena tvore od muških bilo morfološki (članom, nastavcima; npr. tal. *Filippo* — *Filippa*) bilo sufiksima (naročito u rumunjskom) i da su oba ta postupka bila češća u srednjem vijeku nego danas.

4.2 **Horonimi** (imena zemalja, pokrajina itd.) tvore se od imena stanovnika tradicijom ili administrativno (*Lombardia* od *longobardo*, *Andalucía* od *andaluz* itd.), od glavnih hidronima (*Oltenia* od *Olt*), reljefa (*Piemonte*, *Campania*, *Champagne*). Neki su učenoga (lingvističkog) podrijetla, kao *Languedoc*, drugi su nastali proširenjem imena nekog grada (*Portugal* < *Portus Calle*) ili historijskim oživljavanjem (npr. *Italia*).

4.3 **Poddeonimima** autori podrazumijevaju poznatu kategoriju apelativa koji potječu od vlastitih imena. Taj proces može biti kako učenoga tako i pučkog karaktera, a kako su deonimi često internacionalni, oni su i sredstvo bogaćenja leksika. Uglavnom nisu izvedenice, samo u manjoj mjeri jesu. Ima više tipova: lokalitet — proizvod (*Cognac* > *cognac*, *Chianti* > *chianti*, *Málaga* > *málaga* itd.); mjesto — folklor (plesovi, običaji, nošnja) (*Carmagnola* > *carmagnola*); izumitelj — izum (*Curie* > *curie*; ovdje svakako valja dodati vjerojatno najpoznatiji takav primjer, tj. *Röntgen* > *röntgen*, *rendgen*); osoba — karakterne crte (*Tartuffe*, *Don Juan*). Ovome možemo, kao jedan od sasvim recentnih i dobro poznatih primjera, dodati riječ *paparazzo* 'nametljivi fotoreporter', po imenu *Paparazzo* u Fellinijevu filmu *La dolce vita* (1960). Danas je u talijanskom *paparazzo* posve obična riječ za taj pojam.

4.4 **Antroponimima** su dosta bliski **hagiotoponimi**, jer su izvedeni od vlastitih imena svetaca, mučenika, crkvenih zaštitnika itd., ili od apelativa. Najrašireniji su u zapadnoj Romaniji. Česti su u njima pridjev *sanctus* i imenica *dominus*. Hagiotoponimi se javljaju u srednjem vijeku, u doba dominantnoga utjecaja religioznog mentaliteta.

4.5 **Govoreći o hidronimima** autori ističu njihovu stabilnost i sociogeografsku važnost. U hidronimima možemo razlikovati pet slojeva [koje ćemo sretati i kasnije]: predindoeuropski, indoeuropski predlatinski, latinski, romanski i kasnije posuđenice (tu autori očito misle na superstrat). Najstariji hidronimi, dobiveni rekonstrukcijom, vrlo su prošireni ali etimološki često nejasni. Glavni vodeni tokovi nose (i u Rumunjskoj) predlatinska imena, a samo se manje rijeke nazivaju latinskim imenima. Isto vrijedi i za kasniji, romanski sloj. U zapadnoromanskim jezicima nalazimo keltske i germanske hidronime; ovi posljednji katkada tvore tautološka imena (npr. franc. *Rubec* [*ru* < *rivu*, *bec* < germ. *bekkr*, usp. njem. *Bach*]) ili čak dvostruke tautologije (npr. *Eau de Robec*, [gdje *eau* < *aqua*]). V. za tautološka imena i § 4.18. Slavenskih hidronima ima naravno u rumunjskom, ali i u retoromanskom (pod tim nazivom, ovdje i kada god se radi o slavenskom utjecaju, autori misle na furlanski).

4.6 Hipokoristici nastaju različitim postupcima: kraćenjem, izvođenjem, reduplikacijom, a također i kombinacijom tih postupaka. Prema mišljenju autorâ hipokoristici se mogu objasniti dječjim izgovorom i afektivnošću odraslih u odnosu prema djeci. Hipokoristici su svojstveni intimnoj, obiteljskoj i pučkoj upotrebi; neki su tipovi poznati već u latinskom jeziku doba Carstva, a kasnije gubitkom afektiviteta postaju vlastita imena ili prezimena. Romanski su hipokoristici prošireni u svim romanskim jezicima, a prve potvrde potječu iz 8. st. (*Cinulus* g. 763, *Tinulus* g. 778, a v. i naše dopune), ali ELIR posve ispravno dodaje da su u jeziku vjerojatno znatno stariji od prvih pisanih potvrda. Najčešći su tip romanskih hipokoristika izvedenice, česta je i afereza, dok je reduplikacija uglavnom mlađa. Katkada dva različita antroponima imaju isti hipokoristik, npr. u portugalskom je *Bia* hipokoristik od *Beatriz*, ali i od *Maria* (za jedan primjer iz Istre v. naše dopune).

4.7 Matronimici su, kako i samo ime kaže, imena izvedena iz majčina imena. Javljaju se u doba Carstva, ali u formalnom pogledu nisu uvijek dovoljno karakterizirani. Ustali su se tek potkraj srednjeg vijeka. I u matronimicima ima naravno razlika među romanskim jezicima: na zapadu prevladavaju krsna imena, na istoku (u rumunjskom) nadimci. U Francuskoj je npr. poznato prezime *Larousse*, u Italiji (s prijedlogom ili bez njega) *Dellarossa*, *Chiara*. Zanimljivo je da su matronimici u Italiji češći na jugu nego na sjeveru, da ih Korzika uopće ne poznaje, a na Azorima muškarci uzimaju majčino ime. S druge strane Romanije, u rumunjskom, matronimici su naročito česti u Moldaviji, ali su se osjećali rustikalnima pa je oblik često namjerno izmijenjen (tako npr. *Anegruței* postaje na kraju *Negruzzi* [a nema nikakve veze s Italijom]).

4.8 Krsna su imena naravno u vezi s institucijom krštenja (krajem 3. st.) i malo kasnijim priznanjem kršćanske vjere (god. 313). Kršćanstvo je uvelo razliku kršćanskih i laičkih (poganskih) imena. Najstarija kršćanska imena potječu iz 4—6. stoljeća (to su stara laička imena »prekvalificirana« u kršćanska, kao *Paulus*, ili nove tvorbe, npr. *Abundantius*, *Natalius*, *Servus Dei* i sl.), no laička su imena još vrlo česta sve do 7—8. stoljeća, a sporadički očuvana i kasnije. Germanski utjecaj na zapadu i slavenski na istoku Romanije dovode do nestanka mnogih starih imena do svršetka prvoga tisućljeća, a u isto se vrijeme javlja i komplementarni proces novih imenskih tvorbi. Krsna se imena fiksiraju najprije u bizantskoj utjecajnoj sferi (autori pomišljaju i na utjecaj monastičkih redova), a s time se podudara i slika srednjovjekovne Italije. Dok su naime u Veneciji (9—13. st.) česta određena svetačka imena (a ima i specifično bizantskih), u Toskani (otprilike u istom razdoblju) prevladavaju germanska imena [očito u vezi sa društveno-pravnim statusom langobardskih osvajača], a tek od 14. st. dalje kulturna imena su opet češća. Grčkom (bizantskom) utjecaju autori pripisuju i neke fonetske pojave, npr. *f* za *th*, *m* za *b* u imenu *Jacobus* (otuda tal. *Giacomo*, starofranc. *Jakemes* [i španj. *Jaime*]), određene promjene mjesta naglaska itd.

4.9 Mnogo je mjesta posvećeno i prezimenima (u terminologiji autorâ »obiteljskim imenima«). Ona potječu od nadimaka i kasnije postaju

nasljedna. U doba Carstva prezimena su glavni distinktivni onomastički element, a potkraj carskoga razdoblja mjesto kolektivne razvija se individualna funkcija. Samo u nekim krajevima (Venecija, uopće srednja i sjeverna Italija) kolektivna se funkcija očuvala do 9. stoljeća (npr. u Veneciji prezimena na *-ico* kao *Barbadicus*; v. za to i § 4.13). Prema autorima ELIR mletačka su prezimena značajna jer su najstarija u Romaniji, čak u Europi uopće. Inače, romanska su prezimena rezultat dugotrajnoga procesa, u kojem sudjeluju različiti društveni i drugi faktori. Kao odraz nove administrativno-političke strukture dvočlani je tip prezimena ustaljen više-manje u 11. stoljeću, a kasnije, kroz različite etape, proces stvaranja prezimenâ završen je u zapadnoj Romaniji do 16. stoljeća, u Rumunjskoj otprilike dva stoljeća kasnije. Današnji inventar i tipologija prezimenâ vrlo su bogati, pojedini romanski krajevi pokazuju dakako određene specifičnosti, a heterogenost se vidi i u aloglotskim komponentama. Od svršetka srednjeg vijeka na zapadu se javljaju kompleksna prezimena, stvorena dodavanjem determinanata temeljnom prezimenu (primjer: *Rossi Doria*). Posebnu pažnju u tome zaslužuju prezimena u španjolskoj i Portugalu, gdje se prezimena oca i majke spajaju kopulativnim veznicima, pa odatle poznata duga prezimena kao *José García Moreno López y Villa* [usp. za portugalski npr. *João Baptista da Silva Leitão de Almeida Garret*]. Po našem su mišljenju ta duga prezimena djelomice i posljedica malobrojnosti jedne od najčešćih kategorija prezimena, onih na *-ez*, o čemu autori govore u natuknici o patronimicima. I u Italiji se opažaju neke posebnosti i zanimljivosti: nasuprot sjevernom i srednjem dijelu, u južnoj Italiji gradske općine (*comuni*) imaju mnogo manju važnost, pa se tamo i prezimena ustaljuju kasnije. Za razliku od drugih romanskih zemalja gdje se prezimena javljaju u jednini, samo je Italija fiksirala oblik na *-i*, koji potječe od plurala, ali se u njemu može djelomice nastavljati i genitiv jednine (ELIR vrlo dobro dodaje da se ta dva izvora ne isključuju nego nadopunjuju i koegzistiraju). Ta se prezimena javljaju u 7. stoljeću. Za očuvanje genitiva v. i § 4.13.

4.10 Poseban su oblik imenâ latinski gentiliciji, oznake za *gens*, i to po očevoj (patronimičkoj) liniji. Taj je član latinske tročlane strukture najvažniji, i odražava društveno-pravnu važnost nekih starih obitelji u državnoj organizaciji. Gentiliciji su znatnim dijelom etrurskoga podrijetla (na *-arna*, *-erna*, *-enna*, *-ina*), a često su etimološki nejasni. Prvotno se tvore sufiksom *-ius* [kao i patronimici, § 4.13], npr. *Iulius Valerius*, kasnije (u doba Carstva) i drukčije. Potkraj Carstva oni međutim nestaju ili —već u 4. stoljeću — postaju prezimena. Današnji gentiliciji, u funkciji vlastitih imena (*Antonius*, *Claudius*, *Iulius*, *Lucretius*, *Marius*, *Valerius* itd.) preuzeti su učnim putem, u doba humanizma i renesanse.

4.11 Ojkonimi (*nume de localități*) mlađi su od hidronimâ i oronimâ, ali su u antičko doba bolje potvrđeni. Pet slojeva koje smo sreli u hidronimima (4.5) nalazimo i ovdje. U predindoeuropskom sloju neki su korijeni dobiveni rekonstrukcijom, npr. *kal-* (tal. *Calanca*, španj. *Calanda*, franc. *Chalou*, *Chelles*), *kar-* (franc. *Carry*, *Charenton*, *Carcassonne*). Inače, tom sloju pripadaju i baskički, ligurski i etrurski. Indoeuropski predlatinski sloj i ovdje je predstavljen keltskim, grčkim i trako-dačkim ojkonimima (ovi

zadnji su očuvani bolje južno nego sjeverno od Dunava). Od latinskih su ojkonomima najvažniji oni na *-(i)anum* (franc. *Orléans, Marignane*; španj. *Coscullano* [u Italiji na tisuće]), a drugi je tip na *-entia* [navedenim španjolskim ojkonomima *Valencia* i *Placencia*, kojih fonetska struktura uostalom dokazuje da ne mogu biti pučkoga podrijetla, valja dodati talijanske ojkonomie kao *Faenza* i *Piacenza*, koji pokazuju pučki fonetski razvoj]. Latinski su ojkonomi očuvani u znatnom broju i u tzv. nestaloj Romaniji [rum. *Romania pierdută*, tal. *România perduta*], npr. u Britaniji (imena na *-caster, -chester* itd.) i u nas (citiraju se *Kopar < Capris, Lavdara < lapidaria, Pag < pagus* i *Trcela < turricella*). Romanski su ojkonomi tipološki vrlo različiti, a u etimološkom smislu mogu potjecati od apelativâ (najčešći tip), antroponimâ, deminutivâ ili od religioznih izraza (to su hagiotonimi, v. prije). Posljednji, aloglotski sloj (posuđenice iz superstrata) sastoji se i ovdje, kao i drugdje, od germanskih, arapskih, slavenskih, mađarskih i nekih drugih onomastičkih elemenata.

4.12 Vrlo su stari i oronimi, najvažnija kategorija toponimâ koji označuju reljef. Te su oznake često vrlo stare i očuvane su kroz sve sukcesivne slojeve stanovništva i jezika. Već poznatih pet slojeva nalazimo i u oronimima. Najstarijem sloju (koji je i ovdje etimološki često nejasan ili teško objašnjiv) pripadaju korijeni dobiveni rekonstrukcijom, npr. *al-* (sâmo ime *Alpe!*), *mala* (tal. *Mala*, španj. *Mallos*), *tarr-* (*Tarascon*) itd. Oronimi se u početku tvore prema pojedinim uočljivim dijelovima reljefa, dok su nazivi masivâ mlađi (tvoreni na temelju geografske standardizacije). Indoeuropski predlatinski elementi su keltski (najčešći dakako u Francuskoj) i trako-dački (u rumunjskom). Latinski se sloj, ako nema starih potvrda, teško razlikuje od romanskoga (kao i u toponimima, v. § 4.17). Aloglotske komponente već su nam poznate: germanska (u francuskom), arapska (na Iberskom poluotoku) i slavenska (u rumunjskom i retoromanskom, pod čime i ovdje autori misle na furlanski, usp. § 4.5).

4.13 Patronimici su imena izvedena od očeva imena. Oni (s oznakom *filius, filia*) čine obavezni sastavni dio službene latinske terminologije na nadgrobnim natpisima. Dva su glavna tipa genitivni i sufiksalni. Primjer za prvi tip: *Johannes Petri* [tj. Petrov sin]; uz takva imena nalazimo i ona s očuvanim (i skraćenim) *filius*, odakle potječu talijanska prezimena tipa *Firidolfi, Fibonacci, Fittipaldi*. Genitivni patronimici su najčešće na *-i* [pa su glavni izvor talijanskih prezimena na *-i*, § 4.9], a mogu završavati i na *-ae, -onis (-oni)* i *-anis (-ani)* [ova potonja dva tipa u vezi su s kasnolatinским imparisilabičkim flektivnim klasama *-o/-one, -a/-ane*]. Sufiksalni tip patronimika služi se najprije sufiksom *-ius* [kao i gentiliciji, § 4.10], kasnije i sufiksima *-inus, -a, -illa* (od kojih nastaju hipokoristici). Mjesto latinskoga sintetičkog genitiva u romanskim su jezicima naravno zauzeli analitički genitivi s prijedlogom *de*, rašireni po cijeloj Romaniji. I opet jedamput Venecija 9. stoljeća pokazuje poseban tip patronimika, s *cata*, bizantskoga (dakle grčkoga) podrijetla. I današnji, romanski patronimici mogu biti juktaponirani (španj. *Martín Alonso*) i sufiksalni (u Veneciji 9. stoljeća *-ico, -igo*, u Italiji *-esco*). Upadljivo je da su sufiksalni patronimici najčešći na zapadu i na istoku Romanije. Na Iberskom je poluotoku dobro poznat

veoma rašireni tip prezimenâ na *-ez* (u manjoj mjeri s drugim vokalima). Ta su imena malobrojna, ali izvanredno česta [naši primjeri: *Gómez, Hernández* (i *Fernández*), *López, Menéndez, Rodríguez* itd.], a u Portugalu im odgovaraju oblici na *-es*: *Menendes, Rodrigues* itd. Kako smo prije kazali, držimo da je ta čestota malog broja prezimenâ jedan od uzroka da su iberska prezimena danas složena od mnogo sastavnih dijelova (§ 4.9). Poriijeklo sufiksa *-ez (-es)* najvjerojatnije je ibersko, dakle predlatinsko. Na istoku Romanije, u Rumunjskoj, obiluju prezimena na *-escu*, najstarija rumunjska prezimena, također najprije patronimici. U prošlom su stoljeću često stvarana iz pluralâ na *-ești* (koji su bili grupna imena). [Taj tip je obilno zastupan i u toponimima: *București, Pitești, Ploești* itd.].

4.14 Klasičnolatinski inventar vlastitih imena bio je siromašan: od 32 imena koje navodi Varon, samo 18 ih se upotrebljavalo. Ta su imena ograničena na obiteljsku, intimnu sferu, pa su im tragovi u toponomastici rijetki. Potkraj Carstva vlastita imena mogu biti kršćanska i laička, a ima i posuđenica, najviše iz grčkoga. Usp. i § 4.8. Klasična se vlastita imena ne upotrebljavaju nakon 5. stoljeća, nego ih zamjenjuju prezimena i nadimci. U srednjem se vijeku inventar proširuje novim tvorbama i germanskim imenima, a zatim do početka novoga vijeka dolazi do određene koncentracije i selekcije. U rumunjskom ima i slavenskih imena. Neka se klasična imena nastavljaju u zapadnoj Romaniji do u srednji vijek (*Iulia, Livia, Octavia* u Španjolskoj, *Mercorinus* u 9. st. u Francuskoj itd.), pa su važan dokaz kontinuiteta. Na sjeveru Italije (osim Venecije) i u centru germanska imena prevladavaju, dok su u krajevima pod bizantskim utjecajem (Venecija, Ravenna, jug) u manjini. U Firenci 13. stoljeća česta su tzv. auguralna imena (*Bonnome, Bonfante, Benvenuto* itd.), koja međutim u idućem stoljeću bivaju napuštena. Početkom novoga vijeka, u doba humanizma i renesanse, ponovno se javljaju antička imena, a također i imena preuzeta iz srednjovjekovne francuske viteške književnosti (*Arturo, Paladino, Percivalle* itd.). I u Rumunjskoj su do 16. stoljeća (a u konzervativnijim dijelovima i kasnije) očuvana neka latinska imena (*Dulce, Floare, Lup, Urs*) a valu relatinizacije početkom 19. stoljeća Rumunjska duguje poznatu čestotu klasičnih imena (*Corneliu, Lavinia, Marius, Virgil*) i imena iz narodne prošlosti (*Decebal, Mircea*). Romanska su vlastita imena organizirana u dvije serije oblika, prema spolu.

4.15 Pseudonimi su djelomično ili potpuno, privremeno ili trajno drukčije ime u cilju zamjene za pravo ime. Njihova je glavna značajka [za razliku od svih drugih kategorija antroponima] slobodni izbor. Pseudonimi se koriste pisci, umjetnici, a i ilegalci. Javljaju se od renesanse dalje, a po postanku mogu biti faktički postojeće drugo ime (heteronimi) ili posve originalne, izmišljene tvorevine. Tipovi su vrlo različiti, a najpoznatiji su postupci latinizacija (*Cauvin > Calvin*), adaptacija (»domaći kolorit«: franc. *Dulait > engl. Dudley*), anagram (sigurno najpoznatiji primjer: *Voltaire*), zatim pseudonim po imanju (*d'Alembert*), po historijskim osobama (*Epaminonda*) itd.

4.16 Nadimci su antroponimi s dodatnom i neobaveznom funkcijom identifikacije, koji upotpunjuju ili zamjenjuju službeno ime. Po porijeklu

su trojaki, jer mogu potjecati on antroponimâ (po očevoj ili majčinoj liniji), toponimâ (prema podrijetlu osobe) ili apelativâ (profesija, svojstva, drugi socioekonomski faktori). Unutar tih triju tipova nadimci se razlikuju starošću, proširenošću i čestotom. Latinski nadimci mogu biti svaki od tri člana temeljne imenske strukture (najčešće treći). Uz nadimke postoji u latinskom i dodatno ime, tzv. *agnomen*, izvedeno sufiksom *-anus* na temelju vojničkih pobjeda, državnih funkcija itd. Nadimci se prije javljaju na istoku, kasnije na zapadu; sporadički u srednjem vijeku, oni postaju češći oko 9. stoljeća, zatim se fiksiraju i postaju prezimena. Evo nekoliko primjera iz srednjeg vijeka: *Deidonum* god. 632, *Flauipert* god. 750, kasnije *Blanca* god. 1059. I romanski su nadimci izvedeni iz antroponimâ, toponimâ (ti su panromanski) i apelativâ (prvotno kvalifikativa, na temelju funkcija, titula, zanata itd.). Ima naravno i nadimaka izvedenih iz imenâ srodstva. Vrlo su brojni šaljivi, ironički nadimci, točnije prišvarci, što ih autori obrađuju u posebnoj natuknici (*poreclă*). Ti se nadimci temelje na nekom upadljivom svojstvu, ponašanju, osobinama itd. Već u latinskom nalazimo takve nadimke (*Calvus*, *Celer*), kasnije — često u latiniziranim grafijama (usp. § 6.7) — *Sedigitas* [šesteroprstić], *Manu ad ferrum* itd. Od prišvaraka potječu brojna današnja prezimena, u Italiji npr. *Lo Bello* [*Lo Vecchio*, *lo Russo*], u Francuskoj *Camus*, *Corneille* itd.

4.17 Evo nas na posljednjoj onomastičkoj kategoriji, onoj koja je u onomastici među najvažnijima, a sigurno najčešće spominjana; to su toponimi, s kojima ćemo spojiti i druge dvije natuknice, a to su višestruki toponimi i toponimska tautologija. Toponimi se mogu klasificirati prema dvama glavnim kriterijima: prema mjestu koje označuju i prema formalnoj strukturi. Po prvom se kriteriju toponimi dijele na makro- i mikrotoponime, a po drugom oni mogu biti jednostavni, izvedeni i složeni. Jednostavna struktura prevladava u makrotoponimima, druge dvije u mikrotoponimima. Opće je poznato, a to ističe i ELIR, da su toponimi dragocjen izvor za povijest Romanije [i jezika i naroda uopće], jer čuvaju brojne ostatke (između ostalog i supstrata). Već spomenutih pet slojeva nalazimo i u toponimima. Najstariji su predindoeuropski toponimi, dobiveni rekonstrukcijom, vrlo prošireni ali i vrlo nesigurni. Amo spadaju etrurski, fenički, iberski i ligurski ostaci. Indoeuropski predlatinski sloj obuhvaća i opet keltska, grčka i trako-dačka imena. Latinski toponimi, teško razlučivi od romanskih ako nema starih potvrda (usp. § 4.12), najčešće su ojkonomi. Kao i za ove potonje, tako je i za toponime važna nestala Romanija, a poseban je i dobro poznat problem pitanje toponomastičkoga kontinuiteta na tlu današnje Rumunjske. I distribucija triju postlatinsko-romanskih komponenata već nam je poznata: germanski se toponimi nalaze u cijeloj zapadnoj Romaniji (a neki ojkonomi i u Rumunjskoj), arapski na Iberskom poluotoku, a slavenski u rumunjskom i retoromanskom [= furlanskom]. Po sadržaju većina se romanskih toponima temelji na topografiji, flori i fauni, a na zapadu i na imenima svetaca i sličnim imenima (hagiotoponimi, v. § 4.4). Struktura romanskih toponima ustaljena je otprilike u 12—13. stoljeću, a mnogi od njih sadrže važne fosilizirane ostatke, npr. genitiva (španj. *Villatoro* < *Villa Gothorum*), abativa (*Reims* [< *Remis*]) ili lokativa (*Rimini* < *Ariminum*

[lokativ glasi *Arimini!*]). V. za sve to i naše dopune, a za ostatke genitiva i § 4.13. Autori još ističu da se u tipološkom pogledu romanska toponimija podudara kako s općeromanskim crtama tako i sa specifičnostima pojedinih regija, i da toponimi u nestaloj Romaniji potvrđuju očuvanje latinskoga [u nekim dijelovima i razvijenoga romanskoga!] jezika do u razmjerno kasno doba. Komparativna studija romanske toponimije još ne postoji.

4.18 Tzv. višestruki toponimi (toponimi s višestrukom tradicijom) nalaze se u pograničnim područjima ili uopće u areama dodira narodâ i jezika. Najčešći su slučaj dublete (ELIR ne daje primjere). Višestruki toponimi mogu biti preneseni iz romanskih jezika u susjedne (rum. *Moldova* — srphrv. *Múdava*) i obratno (njem. *München* — tal. *Monaco*), mogu biti prevedeni (*Fiume* — *Rijeka*), mogu nastati i različitim razvojem istoga imena u dvama jezicima (hrv. *Solun* — aromunski *Sărună*, oboje od **Salona*), a ima napokon i koegzistencije dvaju nezavisnih naziva za isti lokalitet (*Veglia* — *Krk*). U prevođenju imenâ može doći i do krive interpretacije pa prema tome i do pogrešna prijevoda: tako je npr. francusko ime *Romont* 'okruglo brdo' [*< rotundu monte*] preuzeto u njemački kao *Rotmund*, što ELIR prevodi kao 'okrugla usta' (gurâ rotundâ). Zašto ne 'crvena usta' (gurâ roșie)?

Toponimska tautologija je poznati tip toponima složenih iz dva ili više članova (v. § 4.5) koji su sinonimni, a mogu biti istojezični ili (češće) raznojezični. Zovu se i polionimi i toponimski pleonazam. Takva se imena javljaju u situacijama bilingvizma i potrebe precizacije sociogeografskih kategorija. Poznati su primjeri *Castellodunum* (latinsko-keltski), *Rubec* (v. § 4.5), *Linguaglossa* (latinsko-grčki), *Mongibello* (romansko-arapski) itd.; za istojezične autori daju *Via Rugabella*, *L'isola Ischia* i još neke. Dodaje se da po mišljenju nekih lingvisti članovi takvih tautoloških imena nisu pravi sinonimi i da nisu na istom jezičnom nivou.

5. Glavne postavke, konstatacije i rezultate što ih donosi ELIR u svojim onomastičkim natuknicama možemo ovako rezimirati:

5.1 U svim geografskim imenima može se razlikovati najmanje pet kronoloških slojeva: predindoeuropski, indoeuropski predlatinski, latinski, romanski, kasnije posuđenice [superstrat].

5.2 Najstariji su slojevi obično najprošireniji, ali i najnesigurniji i etimološki najnejasniji.

5.3 Ako nema starih potvrda, latinski se sloj teško može razlučiti od romanskoga [to je odraz razvojnoga kontinuiteta i tipološkoga afiniteta].

5.4 Distribucija onomastičkih elemenata u Romaniji pokazuje značajne i zanimljive specifičnosti pojedinih područja: brojnost keltskih i germanskih elemenata u Francuskoj, isto takva brojnost arapskih ostataka na Iberskom poluotoku (posve razumljiva i unaprijed predvidiva), čestota slavenskih elemenata u istočnoj Romaniji (rumunjskom; također u skladu s povijesnim razvojem na Balkanu); čestota patronimika (> prezimenâ) na *-ez* (*-es*) na zapadu Romanije, onih na *-escu* na istoku; posebne karakteristike rano-srednjovjekovnih područja Italije (posebno Venecije) pod bizantskim utjecajem.

5.5 Onomastički elementi dokazuju i važnost nestale Romanije, kao što je, u obrnutom smislu, nestala Romanija od goleme važnosti za rekonstrukciju onomastičkih elemenata. Prirodno je, dakle, da se i ELIR na to osvrće u potrebnoj mjeri.

5.6 Što se tiče postupka, autori uvijek promatraju kako formalnu tako i sadržajnu (semantičku) stranu onomastičkih kategorija. Isto tako, poklanjaju potrebnu pažnju izvanjezičnim (socijalnim, sociolingvističkim, (socio)geografskim i drugim) faktorima.

5.7 Kao i u cijeloj Enciklopediji, tako i u prikazu onomastike autori postupaju uglavnom po metodi koju anglosaksonski lingvisti zovu *staircase projection*: tj., kombiniraju (ali ne brkaju!) sinkroniju i dijakroniju, opisujući najprije polaznu, tj. latinsku etapu, zatim razvoj od latinskoga do romanskih idioma te napokon romansku etapu.

6. Na kraju dodajemo najavljene dopune i kritičke opaske.

6.1 Za ilustraciju kontinuiteta hipokoristika tvorenih deminutivnim sufiksom *ulus* neka posluži sljedeći vrlo rječit primjer. U drugom svesku zbirke *Codice diplomatico longobardo* L. Schiaparellija (Rim 1933) reproduciran je na str. 74—76. jedan ranosrednjovjekovni dokument iz područja toskanskoga grada Lucca, u kojem čitamo cio niz hipokoristika izvedenih spomenutim sufiksom, npr.: *Asprandulo*, *Causeradula*, *Cospulo*, *Flurula*, *Marcianulo*, *Maurulo*, *Ratcausulo*, *Tederisciulu*, *Uuarnipertulu* i mnoge druge. Kontinuitet se vidi u činjenici da su deminutivi na *oro* (< *ulus*) još i danas česti u tom dijelu Toskane i karakteristični za nj, pa ima čak i dvostrukih deminutiva, npr. *galléttoro* 'pjetlić' [dosl. 'pjetličić'], *sasséttoro* 'kamenčić', *donnècora* 'mala ženica' itd. (v. G. Rohlfs, *Grammatica storica della lingua italiana: Sintassi e formazione delle parole*, Torino 1969, § 1085).

6.2 Što se tiče zajedničkoga hipokoristika za dva ili više temeljnih imena, za nas će biti zanimljiv primjer iz rovinjskoga istroromanskog idioma hipokoristik *Fiamita*. On može biti dakako pendant talijanskom ženskom imenu *Fiammetta*, ali posve u skladu s rovinjskom historijskom fonetikom (gdje je čest i skoro pravilan prijelaz /e > a/ u protonici), *Fiamita* može biti i hipokoristik vlastitog imena *Eufemia*, rovinjski *Fiemia*, koje je u Rovinju tako često da je gotovo emblematsko ime.

6.3 Neke formulacije u Enciklopediji, kako nam se čini, pomalo proturječe jedna drugoj: tako npr. isti autor (Chr. Ionescu) u natuknici o prezimenima kaže da su ta imena glavni distinktivni element imenske formule, dok malo dalje, govoreći o gentilicijima, čitamo da su oni »glavni denominativni element tročlane formule« [isticanja naša].

6.4 Na kraju natuknice o antroponimima razlikuje se, kao sredstvo označavanja roda, morfološki postupak (član, nastavci) od sufiksalnoga. U skladu s današnjom znanošću radije bismo oba ta načina objedinili u morfologiji *lato sensu* (dijeleći je, eventualno, na flektivnu i tvorbenu).

6.5 Što se tiče hidronimâ, *Calderuela* ne bi mogao biti katalanski oblik, a *Rubricata* (ako se odnosi na rijeku Llobregat u Kataloniji) nije današnji oblik nego etimon. Kao polazni latinski oblik hidronima *Mogent*, mjesto

akuzativa *mugientem* [tako valja ispraviti *mungientem* u tekstu] radije bismo dali opći kasnolatinski kosi padež (*casus obliquus, cas-régime*), tj. oblik *mugiente*.

6.6 Kada je riječ o ojkonimima na *-(i)anum*, treba (u nestaloj Romaniji) svakako barem spomenuti istarsko-dalmatinsko područje, koje obiluje kako još latinskim tako i romanskim (dalmatskim, mletačkim) toponimima na *-ano, -ana, -an*.

6.7 Poznato je kako su čest tip romanskih složenica one od glagola i objekta (rjeđe subjekta), koje odgovaraju našim složenicama *pazikuća, Derikrava* itd. One se javljaju već u 4. stoljeću i to upravo kao nadimci, a kasnije se šire i na druge funkcije i postaju sve češće, pa su jedan od glavnih tipova romanskih složenica, naročito u talijanskom. Nekoliko primjera: *labamanos* (4. st.), *libraaurus* (7. st.), *Tosabarba* (god. 723), *Stornapetra* (top., god. 892), *Cacalittere, Punginebula* (oba iz 11. st.), *Manducacaseum* (12. st.). ELIR govori o tom tipu u natuknici o slaganju riječi i među prišvarcima (*poreclā*), ali daje samo današnja prezimena (*Tagliavini, Cantalupo, Chanteloup* itd.). Mislimo da je i u natuknici o nadimcima uopće (*supranume*) valjalo spomenuti taj tip ili bar uputiti na nj, a kako su i mnoga prezimena takve složenice, ista napomena vrijedi i za natuknicu o prezimenima.

6.8 Kao primjeri ostataka genitiva jednine i množine mogli bi se navesti i brojni talijanski toponimi, npr. *Portovenere, Rocca Tederighi, Paganoro* (usp. *Paganor* kraj Pule), *Bagnoro, Poggio Santoro, Refrancore* (< *rivus Francorum*) itd. (usp. G. Rohlfs, nav. djelo: *Morfologia*, Torino 1968, §§ 346—347). U nekima od tih primjera može se skrivati i romanski kosi padež, pa bi u tom slučaju bili mlađi (po Rohlfsu takav je baš top. *Portovenere*), ali za imena na *-oro* podrijetlo od genitiva (množine) je nedvojbeno.

6.9 U danas uobičajenu značenju termin *retoromanski* zajednički je naziv za tri međusobno odvojene skupine posebnih romanskih idioma (Furlanija, Dolomiti, Graubünden). Kako je slavenski (tj. slovenski) utjecaj moguć samo u furlanskom, kada god se govori o slavenskim utjecajima u tom dijelu Romanije, valja precizirati da se radi o furlanskom, da se neupućen čitatelj ne bi pitao kako su slavizmi dospjeli u druga dva područja, koja su znatno udaljenija i nisu mogla biti u direktnu kontaktu sa Slavenima. A treba imati na umu i stav suvremene romanistike, koja furlanskom sve više priznaje status posebna romanskog idioma, videći u njemu nešto što dođuše nije talijanski dijalekt, ali ne pripada potpuno ni u zajednicu s drugim dvjema retoromanskim skupinama.

Riassunto

L'ONOMASTICA NELLA «ENCICLOPEDIA DELLE LINGUE
ROMANZE» ROMENA

Nel contributo si esamina la componente onomastica nella recente *Enciclopedia limbilor romanice*, opera di un gruppo di studiosi romeni diretto da Mrius Sala. Vi sono presentati tutti i settori della disciplina: antroponimi, ipocoristici, soprannomi, cognomi, pseudonimi, agiotoponimi, oronimi, idronimi, toponimi tautologici e multipli ecc. Nei topp. si distinguono più strati, dal preindoeuropeo al romanzo e quelli più recenti ancora, e la loro distribuzione nella Romània permette di stabilire interessanti particolarità delle singole aree. I topp. sono importanti anche per la ricostruzione della Romània perduta e nel contempo provano la rilevanza di quest'ultima per gli studi toponomastici. Il contributo si chiude con alcune aggiunte e osservazioni critiche.